

Застосування електронних засобів контролю: порівняльний аналіз

Дідюк Ірина Леонідівна – здобувач кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

В науковій статті досліджено особливості застосування електронних засобів контролю. Також проведено правовий аналіз застосування електронних засобів контролю в зарубіжних країнах.

Ключові слова: електронний засіб контролю, електронний браслет, електронний моніторинг, домашній арешт, прокурор, суддя.

Актуальність теми. Інститут застосування засобів контролю, порівняно з українським, в зарубіжних країнах має широкую сферу застосування. Це зумовлене тим фактом, що за часів перебування українських земель у складі Радянського Союзу в кримінально-процесуальному законодавстві країн СРСР був відсутній такий запобіжний захід як домашній арешт, застосування якого і передбачає використання електронних засобів контролю. Порівняно з наведеним кримінальним процесуальним законодавством зарубіжних країн, таких як Франція, Австралія, Німеччина, Болгарія, США тощо, даний інститут набув широкого застосування і відповідно належного правового регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані із застосуванням електронних засобів контролю, досліджували та розробляли наступні практики та науковці: К. Т. Балтабаєв, В. М. Биков, М. Й. Вільгушинський, Л. В. Гаврилюк, Н. І. Капінус, Ю. Г. Овчинников, В. П. Пилипенко, Н. Ю. Шаталов, О. Ю. Татаров, В. І. Фаринник тощо.

Метою статті є проведення порівняльного аналізу застосування електронних засобів контролю в Україні та зарубіжних країнах.

Виклад основного матеріалу. Аналіз правового регулювання застосування домашнього арешту більшості зарубіжних країн свідчить, що застосування даного запобіжного заходу пов'язується, переважно, з використанням електронних браслетів, тобто контролю за особою при допомозі спеціальних пристроїв. Такі пристрої (електронного моніторингу) вперше було застосовано в США в середині 1960-х років. Своє законодавче закріплення пристрої електронного моніторингу отримали в 1968 р., коли було прийнято Закон про електронне спостереження, проте активно електронні браслети почали застосовуватися в Західній Європі та США лише з 1995 року. Основне призначення цих пристроїв полягає в контролі за умовно засудженими або особами, які перебувають під домашнім арештом, а також засудженими, які відбули термін покарання за тяжкі злочини [1, с. 218]. Наприклад, в Австрії електронні засоби контролю застосовуються до тих, хто умовно-достроково звільнений та які були засуджені на терміни до одного року ув'язнення [2].

В українському законодавстві електронні засоби контролю застосовувались лише при обранні судом запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту [3]. На нашу думку, застосування електронних засобів контролю до особи, яка звільнена від покарання з іспитовим строком, надасть можливість забезпечити її належну поведінку. Зокрема, застосування електронних засобів контролю слугуватиме своєрідним попереджувальним заходом, оскільки, будучи під постійним контролем, особи, які схильні до вчинення злочинів, знаючи про те, що причетність їх до кримінального правопорушення можна буде легко встановити – не вчинятимуть їх. А вразі вчинення злочину, правоохоронні органи зможуть перевірити причетність даної особи до злочину шляхом аналізу часу та місця його перебування в певних місцевостях.

Досліджуючи інститути запобіжних заходів європейських країн і США, нами встановлено, що кримінально-процесуальне законодавство деяких країн передбачає застосування домашнього арешту не як запобіжного заходу, а як міри кримінального покарання відносно засудженого. Наприклад, в Ізраїлі, за клопотанням адвоката, рішення про застосування електронного запобіжного заходу (тобто домашнього арешту) може бути прийнято судом щодо осіб, які перебувають під слідством, до того ж дані особи зобов'язані носити електронні браслети, які передають сигнал в поліцію про його місце розташування; у Франції, Південній Кореї як вид по-

карання; в Австрії електронні ножні браслети надягають на тих, хто достроково-умовно звільнені та які були засуджені на терміни до 1 року [4]. А у Швейцарії, наприклад, домашній арешт здійснюється в якості заходу покарання щодо осіб, які засуджені не більше ніж на три місяці позбавлення волі, а саме застосовується система електронного моніторингу, яка полягає в тому, що до засудженого прикріплюється манжета зі спеціальним передавачем з радіосигналом на комп'ютер в офісі управління виконання покарання (у комп'ютер закладено режим для кожного піднаглядного: навчання, робота, будинок, маршрути пересування тощо), у разі порушення останнім свого розкладу, автоматично спрацьовує сигналізація на пульті [5, с. 76].

Виходячи з наведеного, українське кримінально-виконавче законодавство теж потребує певних змін щодо застосування електронних засобів контролю. Так, доцільно прийняти норми, які передбачатимуть носіння електронних засобів контролю особами: які умовно-достроково звільнені; які притягувалися до відповідальності за вчинення насильницьких злочинів; які притягувалися до відповідальності за вчинення злочинів, пов'язаних із згвалтуванням, педофілією тощо; які вчиняли суспільно-небезпечні кримінальні правопорушення; які звільнені з місць позбавлення волі та мають схильність до вживання наркотичних засобів; які притягувалися до кримінальної відповідальності більше одного разу. Що надасть можливість спостерігати за їх поведінкою та визначати чи не мають наміру вони вчиняти злочини.

Також зазначимо, що за законодавством Великобританії спеціальні GPS-пристрої (тобто засоби контролю) зобов'язані носити педофіли, злодії, грабіжники та викрадачі автомобілів, звільнені з в'язниці достроково, засуджені умовно або засуджені до виправних робіт [6; 7]. На зразок Великобританії, застосування електронного моніторингу практикується й в США, де основне призначення цих пристроїв полягає в контролі умовно засуджених чи осіб, що знаходяться під домашнім арештом, засуджених, які відбули термін ув'язнення за тяжкі злочини, а з січня 2006 року електронними браслетами забезпечуються випущені під заставу члени злочинних угруповань [1, с. 218]. Дані положення є досить актуальним, що, в свою чергу, дозволяє певний проміжок часу здійснювати контроль за особами, які притягувалися до кримінальної відповідальності за вчинення тяжкого злочину. З огляду на наведене, на нашу думку, в законодавстві України необхідно запровадити аналогічну норму, яка передбачатиме здійснення контролю (можливо на протязі певного періоду) за особами, які відбували покарання за суспільно-небезпечний злочин, пов'язаний з насильством, убивством, згвалтуванням, тортурами тощо.

Що ж стосується контролю за особами відносно, яких застосовується домашній арешт, то він полягає у застосуванні ручних і ножних електронних браслетів [8], а також електронної сигна-

лізації, подібної до тієї, що застосовується у Швеції, тобто за допомогою електронної сигналізації з'єднується місце проживання засудженого з комп'ютерною системою, що знаходиться у відділі контролю за особами, які перебувають під домашнім арештом [9, с. 120–130].

В Угорщині сигнал, який передає електронний сенсорний датчик, постійно контролюється за допомогою комп'ютерних систем, які в разі переривання сигналу фіксують дату та час відновлення сигналу, а якщо відбувається переривання сигналу в період, коли особа повинна перебувати вдома, то на перевірку виїжджає співробітник служби пробації й в подальшому при встановленні факту порушення даних вимог, особа може бути взята під варту [1, с. 218].

Доцільно також відмітити, що контроль може здійснюватися за допомогою спостереження за підозрюваними або обвинуваченими, телефонного дзвінка у будь-який час, відвідування за місцем проживання патрульними [10, с. 135], зокрема, поліцейські можуть завітати до арештанта в будь-який час доби з метою перевірити його стан, справність роботи апаратури, оглянути квартиру на предмет наявності заборонених предметів. А в штаті Каліфорнія замість них злочинцям видають пейджер, який вони зобов'язані носити з собою [1, с. 218]. Також в окремих випадках засуджений зобов'язаний кілька разів на день набирати спеціальний телефонний номер, підтверджуючи свою присутність у будинку, називати дату свого народження та інші відомості.

Існують і складні системи електронного стеження, які дозволяють здійснювати звукову або візуальну ідентифікацію засудженого [11]. Також зазначимо, що засуджені до невеликих термінів мають право звернутися до судді замінити їм тюремне ув'язнення на домашній арешт з носінням спеціальних GPS-браслетів [7].

Що ж стосується європейських країн, то у відповідності із законодавством Франції, досить поширеним є застосування системи громадських робіт, до яких засуджують за дрібні правопорушення, а іноді навіть за тяжкі, якщо вони вчинені з необережності. Вони також мають право відвідувати друзів, ходити до кінотеатрів тощо, але головним обов'язком при цьому є заборона залишати житло у вечірній час та у вихідний день. Контроль за діями даних засуджених здійснюється за допомогою електронних браслетів [7]. У разі призначення такого виду покарання для засуджених, він може застосовуватися відносно тих осіб, які відбули половину терміну тюремного ув'язнення та можуть бути звільнені, але в такій ситуації вони зобов'язані перебувати під поліцейським контролем аж до закінчення всього терміну, визначеного судом. Статистика свідчить про ефективність цього методу, а саме про зменшення кількості вчинених злочинів особами, які перебувають під електронним контролем. Виходячи з наведеного, правоохоронними органами Франції планується розширення сфери застосування електронного контролю відносно осіб, які вчинили злочин, замість

утримання в слідчих ізоляторах, на них будуть закріплювати браслети та застосовувати домашній арешт [11].

Також французьке законодавство дозволяє суддям зобов'язувати людей, винних у сексуальних злочинах, засуджених до п'яти і більше років в'язниці, після виходу на свободу носити на руці електронний браслет [7]. Зокрема, ст. 142-12-1 КПК Франції [12, с. 113] визначає, що мобільний електронний моніторинг може бути застосований відносно обвинуваченого в насильстві або погрозах їх застосування (позбавлення волі, за яке передбачається не менше п'яти роки): проти будь-кого з подружжя, яке перебуває в офіційному або цивільному шлюбі; щодо дітей, а також якщо даний злочин вчинено колишнім членом подружжя. Така норма схожа на ту, яка застосовується у Великобританії та США, що є сьогодні досить актуальним і необхідним.

КПК Франції в ст. 142-5 передбачає, що домашній арешт з електронним контролем може бути застосований на підставі клопотання заявника, суду, якщо підслідний вчинив злочин, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад два роки, та полягає в перебуванні даної особи за постійним місцем проживання під постійним контролем за допомогою електронного спостереження та мобільного електронного моніторингу.

Рішення про застосування домашнього арешту застосовується на підставі постанови суду, і виноситься на строки не більше шести місяців, які можуть бути продовжені поетапно, максимально до двох років, а вразі порушення умов домашнього арешту, даний запобіжний захід може бути змінений на взяття під варту (ст. 142-6-142-8 КПК Франції).

Зазначимо, що у Німеччині рішення про переведення ув'язнених під електронний "домашній арешт" приймається прокуратурою переважно на прохання самих засуджених, причому обрати браслети можуть не тільки засуджені на невеликі терміни, але й усі, хто може розраховувати на умовно-дострокове звільнення [4]. Необхідною умовою заміни в'язниці домашнім арештом є згода самих засуджених або підозрюваних. Якщо дана особа виявила бажання перейти на домашній арешт, на нозі закріплюється електронний браслет, а у телефоні монтується передавач, який у разі несанкціонованої відсутності посилає сигнали на центральний пульт. Після чого співробітник служби нагляду повинен відразу зреагувати на сигнал, встановити піднаглядного та з'ясувати причини порушення умов домашнього арешту, а при необхідності вживавати каральних заходів. Також під час перебування під домашнім арештом засуджений зобов'язаний ходити на курси терапії або на обов'язкові передбачені покаранням роботи. Засуджені повинні знаходитися під домашнім арештом мінімум 20 годин на тиждень і виконувати певні роботи [11].

Також хотілося б відмітити, що виконання домашнього арешту здійснюють підрозділи по-

ліції, втім контроль за його проведенням покладено на суд, який у будь-який час може призначити перевірку дотримання домашнього арешту й отримати від компетентного органу необхідну інформацію, який зобов'язаний представити відомості про хід застосування запобіжного заходу. А у випадках виявлення компетентним органом порушення підозрюваним або обвинуваченим умов домашнього арешту, інформується суд, на підставі чого приймається рішення про винесення додаткових заходів або зміна на взяття під варту (ст. 126f).

Подібна практика застосування домашнього арешту є і Кримінально-процесуальному кодексі Болгарії (ст. 62) [13], в якому відповідно до ст. 65 передбачено, що контроль за домашнім арештом здійснюється в судовому порядку. Норми КПК Болгарії також визначають, що обвинувачений або його захисник може в будь-який час досудового провадження звернутися про зміну прийнятого запобіжного заходу на домашній арешт, через прокурора, який, в свою чергу, надсилає справу обвинуваченого до суду, розгляд якої призначається в триденний строк після надходження її до суду, і розглядається дане питання у відкритому судовому засіданні за участю прокурора, обвинуваченого та його захисника.

Таким чином, на відміну від України, в Болгарії, Боснії та Герцеговині контроль за проведенням домашнього арешту покладено на суд, який у будь-який час може призначити перевірку дотримання домашнього арешту й отримати від компетентного органу необхідну інформацію, який зобов'язаний представити відомості про хід застосування запобіжного заходу. Це, в першу чергу, надає можливості суду перевіряти дотримання підозрюваним, обвинуваченим запобіжного заходу, а, вразі необхідності (тобто, порушення обмежень домашнього арешту або, навпаки, суворе їх дотримання), приймати рішення щодо зміни запобіжного заходу; вносити корективи щодо застосування домашнього арешту; приймати рішення щодо запровадження або виключення певних обмежень, які застосовуються під час домашнього арешту.

Важливо також відмітити, що в ряді країн за використання електронних засобів контролю передбачено плату за користування даними засобами. Зокрема, в США за використання обов'язкових електронних засобів нагляду засуджений сам платить державі – до 600 доларів на місяць [14]. Така ж практика спостерігається і в Австрії. Відповідно до Закону про домашній арешт, прийнятого в 2011 році, передбачено стягування орендної плати в розмірі 22 євро на добу за користування електронними засобами контролю, однак у випадку неможливості сплачувати орендну плату – держава бере на себе дані зобов'язання [15]. На нашу думку, отримання державою оплати за використання електронних засобів контролю обвинуваченими є виправданим і необхідним, оскільки особа, яка вчинила злочин, повинна зробити якийсь внесок у державу, суспільство, а не отримувати від держави

безкоштовні послуги (тобто, виходячи із законодавства України, можна стверджувати, що особа, в якій викрали майно, або відносно неї вчинено інший злочин, шляхом сплачування податків буде утримувати злочинця, який вчинив даний злочин). Тому в такій ситуації ініціативність застосування домашнього арешту повинна виходити від обвинуваченого, щоб не виникало питань щодо неможливості сплати за використання електронного засобу контролю. Також у законодавстві потрібно передбачити особливості стягування коштів за користування електронними засобами контролю відносно: інвалідів; малолітніх осіб; хворих, що потребують постійного догляду лікаря або проведення процедур; осіб похилого віку, які не мають фінансових можливостей забезпечити належну оплату за застосування відносно них електронного моніторингу.

Отже, як бачимо з проведеного аналізу, інститут застосування засобів контролю в Україні перебуває лише на шляху становлення, і позитивний досвід застосування засобів контролю в зарубіжних країнах лише сприятиме ефективному впровадженню нових правових норм, які опрацьовані та впроваджені в кримінально-процесуальне законодавство цих країн.

Список використаних джерел

1. Шаталов Н. Ю. Применение электронного мониторинга при исполнении домашнего ареста в Венгрии / Н. Ю. Шаталов // Вестник Владимирского юрид. ин-та. – 2009. – № 1. – С. 218–220.
2. Первый носитель “электронных кандалов” появился в Австрии [Электронный ресурс] // Риановости от 22 сент. 2010 г. – Режим доступа : <http://ria.ru/world/20100922/278203665.html>.
3. Про затвердження Положення про порядок застосування електронних засобів контролю : Наказ МВС України від 9 серп. 2012 р. № 696. // Офіц. вісник України. – 2012. – № 76. – Ст. 3093. – С. 365. – 15 жовт.
4. Система электронного слежения и устройство браслетов [Электронный ресурс] // Российское агентство правовой и судебной информации от 14 янв. 2010 г. – Режим доступа : http://rapsinews.ru/legislation_publication/20100114/204466422.html.
5. Мельников В. Ю. Проблемы применения домашнего ареста как меры пресечения / В. Ю. Мельников // Журнал российского права. – Ростов-на-Дону, 2007. – № 3. – С. 78–79.

6. Аналитическая записка [Электронный ресурс] // Информационно-аналитические материалы Государственной Думы. – Режим доступа : <http://iam.duma.gov.ru/node/3/4644>.

7. Климовский А. Новый УПК: что нужно знать [Электронный ресурс] / А. Климовский // Главная газета : общественно-политическое издание. – Режим доступа : <http://www.glavnaya.com.ua/index.php/life/534-2013-02-11-00-23-38>.

8. Мосгордума наденет на арестантов браслеты // Известия. – 2004. – 2 нояб. ; Интервью председателя Московской Городской Думы В. М. Платонова // Российская газета. – 2004. – 26 октяб.

9. Кубанцев С. П. Основные виды наказания в уголовном праве США / С. П. Кубанцев // Журнал российского права. – М.: Норма, 2004. – № 9. – С. 120–130.

10. Овчинников Ю. Г. Домашний арест как мера пресечения в уголовном процессе : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Юрий Георгиевич Овчинников. – Омск, 2006. – 209 с.

11. Вереницын Д. Домашний арест в США и странах Европы [Электронный ресурс] / Д. Вереницын // Блог правоведа. – Режим доступа : <http://pravoved007.livejournal.com/1239.html>.

12. Code de procédure pénale – 626 с.

13. Уголовно-процессуальный кодекс Болгарии от 14 окт. 2005 г. / [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://www.onlinebg.ru/mediawiki/index.php>.

14. Пилипенко В. П. Электронный мониторинг позволит заощадить на триманні під вартою, а в перспективі – і на тюрмах / В. П. Пилипенко // Закон і Бізнес. – 2012. – № 11 (1050). – 7–16 берез.

15. Первый носитель “электронных кандалов” появился в Австрии [Электронный ресурс] / Риановости от 22 сент. 2010 г. – Режим доступа :

<http://ria.ru/world/20100922/278203665.html>.

В научной статье исследованы особенности применения электронных средств контроля. Также проведен правовой анализ применения электронных средств контроля в зарубежных странах.

In the scientific paper studies the features of the electronic controls. Also the using of the electronic controls in foreign countries is analyzed.

Стаття надійшла до редакції журналу 10 квітня 2014 року.